

usmerjenega navora. Borov roman je zato eksperimentalno dejanje, ki je odprlo nove možnosti pomembni in še daleč ne izčrpani temi, kakršna je revolucionarna epoha, hkrati pa to dejanje z umetniškimi dosežki tudi presega zgolj eksperimentalni pomen. *Daljave* so roman, ki stoji z vsemi svojimi odlikami in šibkostmi brez dvoma na začetku kvalitetno nove poti do velike snovi.

Mitja Mejak

MITJA MEJAK, KNJIŽEVNA KRONIKA

Značilno za Mejakovo kritično metodo je, da je skušal že v kritikah najzgodnjšega datuma najprej ugotoviti, ali je lirična izpoved pristen in resničen izraz individualne pesnikove osebnosti ali je zgolj umetno prisvojena in ponarejena. To kritično izhodišče je smotrno izbrano: morda je prav v poeziji najlaže privzeti veličastno kretnjo faustovskega iskanja in hamletovskih dilem in zelo sporno bi bilo, ko bi vrednotili pesmi zgolj po njihovi problemski razsežnosti, saj nekatere poete marsikdaj le na videz vznemirjajo vesoljna vprašanja in njihove globokoumne filozofske razrešitve, ki niso izraz intimnih spoznanj, zategadelj izzvene v takih primerih utrujajoče deklarativno in sivo brezosebno. So pa pesniki, ki so vklenjeni v svoj ozki notranji svet, toda njih poezija je polna pristne individualnosti in njih človečnost se preizkuša v stvarnih situacijah, zato je njih izpoved kljub ozki motivni horizontali dragocena.

Mejak z ostrim očesom opazi, kdaj si skuša pesnik samovšečno prisvojiti tuja miselna spoznanja in špekulativno »poustvariti«² že znana lirična razpoloženja in kdaj je njegova govorica spontana, neponarejena in elementarna. Tudi tedaj, kadar so ti elementi med seboj sprepleteni, jih z analizo idejnega tkiva razloči in opozori, kateri toni v lirični izpovedi so pristni in kateri ne.

Mejak terja tudi od proze resnično in nezasenčeno izpoved. Izraz »izpoved«² utegne biti kočljiv in sporen le tedaj, kadar ga hote pojmujejo preozko; iz Mejakovega konteksta vidimo, da avtor *Književne kronike* ne gleda v izpovedi umetniškega odseva izključno individualnih doživetij, saj na več mestih poudarja zvezo, ki jo mora pisatelj imeti z objektivnim svetom, ampak jo pojmuje kot nujen izraz specifičnega odnosa do življenja, ki se mora zrealiti v celotnem idejnem ustroju dela. Ta vzročnost, ki jo Mejak priznava, nedvomno obstoji, zakaj književnost zanesljivo kaže, da lahko odkrijemo v njej tem več življenjskih in družbenih zakonitosti, čim globlja so spoznanja tvorcev o življenju. S tem seve stilna orientacija ni apriorno določena: življenjske razmere so v umetniškem delu bodisi ohranjene v realističnem sorazmerju ali pa prikrojene v fantastičnih zvezah, tako da dobi resnica še ostrejši poudarek.

Mejak z analitično strastjo pravega kritika preiskuje idejno tkivo, vrta tudi v na videz nepomemben detajl, v katerem pa razkrije avtorjeve ustvarjalne vzgibe, vztrajno razstavlja literarni organizem, da ugotovi, ali je notranje skladen in smotrno urejen ali ne. Pri tem vrednoti posamezne sestavine in opozarja, kaj je v delu porojeno iz prave stvariteljske sle in kaj je zgolj hladno razumsko preračunano. Tako označi vrsto del kot brezosebne fabulativne konstrukcije, kot spretno zasnovan splet zunanje učinkovitih dogodkov. Analiza mu razkriva

* Mitja Mejak, *Književna kronika*. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1962.

ambicije tistih, ki so dovolj bistri, da skušajo snovno razgibani spektakel povezovati z »globljo« idejo, ne da bi ga pri tem znali organsko zvezati s fabulativno krivuljo. V takih primerih sta opazni v literarnem delu dve neskladni plasti: ustroj zgodbe in nasilno prilepljena avtorjeva »morala«. Hkrati mu kritična preiskava nazorno kaže, da dosledna avtentika še ni umetnost, zato odklanja veristično zvestobo življenju. Mejaku se strnejo ta spoznanja v estetski postulat, da mora umetnik življenjsko snov vselej privzdigniti v novo, notranje zaključeno idejno celoto.

Z orisom in razčlemba idejnega sveta, preoblikovanega v fabulativni organizem, nakazuje Mejak človeško in umetniško zrelost avtorja, razkriva umetnikovo individualnost, vse tiste drobne, na videz komaj opazne karakterne črte, ki pa jih vendar tako zanesljivo ločijo med sabo. Tako jih mimogrede klasificira: odkrije, da so nekateri naivno zaupljivi in ne pretirano radovedni v bližini človeškega srca, drugi pa so nezaupljivi in skušajo priti najbolj zapletenim stvarjem do dna. Prvi se gibljejo na ravni znanih spoznanj in opredelitev, z drugimi pa je srečanje mnogo bolj vznemirljivo, saj osvetljujejo življenjske probleme z novega zornega kota.

Mejak v svojih recenzijah tudi praviloma posveča pozornost formalni estetski podobi dela. Poudarja, da mora biti oblika tako izbrušena, da pride avtorjeva zamisel čim jasneje do izraza. Zato opozarja, ali je oblika skladna z vsebino, in preiskuje, ali se tudi v zunanji podobi dela kažejo avtorjevi stvariteljski nesporazumi in zmote.

Svojih estetskih načel Mejak ne deklarira posebej in njegova spoznanja niso strnjena v estetski program; izluščimo jih iz njegovih kritičnih razčlemb, kjer jih dovolj dosledno uporablja. Že njegove prve kritike pričajo, da so njegova izhodišča neobremenjena z dogmatičnimi apriorizmi in da mu je nasilen pristop k literarnemu gradivu tuj: Mejak je kritik, ki opravlja selekcijo v literaturi, ki dela vrednoti, razvršča, odklanja ali priznava. Tega ne opravlja razumsko hladno, ampak z neko njemu lastno toplino in čustveno prizadetostjo in s spoštovanjem do literarnega dela: le kadar je tekst pretenciozen falsifikat, se njegovo pero povzpne do kritične ostrine.

Kočljiva in sporna je le Mejakova načelna privrženost življenjskemu vitalizmu; njegova simpatija velja avtorjem, ki imajo pritrden odnos do življenja in ki ne poznajo dvoma o njegovem smislu. Pri pesimistično nastrojenih lirikih se mu zdi, da neodgovorno posplošujejo svoj izjemni odnos do življenja in da tako potvarjajo podobo sveta. Dandanašnji vrtinčasti in pogostoma protislovni čas pa nedvomno dopušča tudi pesimistične vizije, in če je lirična izpoved pretresljiva in elementarna, je v njej nujno najti življenjsko resnico, osvetljeno resda s posebnega vidika, in kritiku velja meriti le nje globino in silovitost.

Sicer pa je Mejakova recenzija čista literarna kritika in drugih ambicij tudi nima; avtor podaja zgolj stvarno estetsko diagnozo, ne pa lastnega filozofskega programa, ki se pri nas pogostoma tako brezobzirno »polašča« literature, da bi dokazal svojo upravičenost, ne oziraje se pri tem na gradivo in opravičujoč svojo nasilnost z nekimi višjimi in globljimi cilji. Mejaku je tako neodgovorno početje tuje, zakaj on ne prihaja k literaturi z nekimi vnaprej določenimi globokoumnimi tezami, ki naj jih gradivo le podpre; prav v tej nevezanosti in »svobodnosti« pa je tudi iskati vzrok, da njegove ocene večidel tako izjemno točno odkrivajo umetnikov posebni svet, njegove vrednote ali pa pomanjkljivosti.

Marjan Brezovar